

## ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СПОСІБ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННИХ ДОХОДІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

### FINANCIAL MONITORING AS A WAY OF COMBATING ILLEGAL INCOME LAUNDERING: THEORETICAL AND LEGAL RESEARCH

Тавлуй О.П., аспірант

Науково-дослідний інститут публічного права

У статті досліджено проблеми удосконалення теоретико-правового механізму фінансового моніторингу як способу контролю у сфері протидії легалізації незаконних доходів. Запропоновано під поняттям легалізації незаконних доходів розуміти окремий напрямок проти-правної суспільно-економічної діяльності, яка вчиняється з прагненням, насамперед, отримати певну фінансову, майнову чи немайнову вигоду, а доходи, одержані у результаті організованої злочинної діяльності, націлені на певний тип економічних відносин, з метою надання таким добуванням вигоди, яка в кінцевому результаті буде існувати у законній формі та реалізуватися за допомогою легальних методів у фінансово-економічній системі держави. Досліджено причинно-наслідковий зв'язок між категоріями «державний фінансовий моніторинг» та «легалізація злочинних доходів», в результаті чого здійснено наступні узагальнення: 1) каральне втручання держави у процес легалізації злочинних доходів може здійснюватися у результаті проведення заходів державного фінансового моніторингу та визначено такі заходи; 2) згруповано (сім позицій) існуючі в фінансово-економічних відносинах основні способи легалізації злочинних доходів; 3) конкретизовано ризики негативного впливу суб'єктів-відмивачів доходів незаконного походження на діяльність суб'єктів правомірної підприємницької діяльності. Запропоновано внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у частині доповнення визначення категорії «державний фінансовий моніторинг». Визначено перспективи подальших досліджень у царині удосконалення заходів державного фінансового моніторингу та прийняття законодавчих інструментів щодо посилення кримінальних та адміністративних заходів відповідальності за легалізацію (відмивання) незаконних грошей тощо.

**Ключові слова.** законність, кошти, легалізація злочинних доходів, правове регулювання, протиправна діяльність, публічне адміністрування, фінансовий моніторинг.

The article examines the problems of improving the theoretical and legal mechanism of financial monitoring as a method of control in the field of combating the legalization of illegal income. It is proposed to understand the concept of legalization of illegal income as a separate direction of illegal socio-economic activity, which is carried out with the desire, first of all, to receive a certain financial, property or non-property benefit, and the income received as a result of organized criminal activity is aimed at a certain type of economic relations, with the aim providing such mining with a benefit that will ultimately exist in a legal form and be implemented using legal methods in the financial and economic system of the state. The cause-and-effect relationship between the categories "state financial monitoring" and "legalization of criminal proceeds" was investigated, as a result of which the following generalizations were made: 1) punitive intervention of the state in the process of legalization of criminal proceeds can be carried out as a result of state financial monitoring measures, and the following were determined activities; 2) grouped (seven items) existing in financial and economic relations the main methods of legalization of criminal income; 3) the risks of the negative impact of illegal income launderers on the activities of legitimate business entities are specified. It is proposed to amend the Law of Ukraine "On Prevention and Combating the Legalization (Laundering) of Criminal Proceeds, Financing of Terrorism, and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" in the part of supplementing the definition of the "state financial monitoring" category. Prospects for further research in the field of improving measures of state financial monitoring and adoption of legislative instruments on strengthening criminal and administrative measures of responsibility for the legalization (laundering) of illegal money, etc., have been determined.

**Key words:** legality, funds, legalization of criminal proceeds, legal regulation, illegal activity, public administration, financial monitoring.

**Вступ.** В сучасних умовах правового режиму воєнного стану та акцентування уваги органів публічної влади на процесах формування та реалізації заходів щодо протидії військовій ворожій агресії, в економічній сфері діяльності держави намітилися негативні тенденції щодо легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. На нашу думку, формування подібної ситуації є наслідком послаблення системи публічного регулювання та державного контролю в сучасних умовах війни за різними групами суб'єктів фінансових відносин. Крім цього, розвитку такому стану справ сприяв також існуючий довоєнний стан недосконалості та невідповідності європейським публічно-правовим стандартам вітчизняної нормативно-правової бази щодо регулювання відносин правомірної діяльності фізичних осіб у сфері суспільних фінансових відносин. Зазначені та інші негативні фактори суспільно-економічного та політико-правового буття сприяли зростанню рівня протиправної діяльності окремих груп суб'єктів економічних відносин в нашій державі щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У цих складних соціально-економічних умовах, важливого значення набуває адміністративно-та фінансово-правове забезпечення ефективної економічної та соціальної політики в державі, посилення фінансового моніторингу як способу контролю за виконанням законодавства України у фінансовій сфері, зокрема, протидії легалізації зазначених вище доходів, а також боротьби

з протиправним переміщенням значного капіталу як суспільно-негативної ланки у ланцюгу злочинної діяльності.

**Постановка завдання.** Важливою складовою наукового сприяння реалізації державної політики у фінансово-економічній сфері, особливо в умовах введення правового режиму воєнного стану, є дослідження основ відповідного теоретико-правового підґрунтя (норми законодавчих актів та доктринальні позиції) та запропонування шляхів удосконалення інструментів нормативно-правового забезпечення реалізації спеціально уповноваженими органами держави фінансового моніторингу як системи заходів із збору, обробки та аналізу інформації про фінансові операції, а також інших інформаційних даних, які можуть викривати дії суб'єктів фінансово-економічних відносин, пов'язаних з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванні тероризму, а також проведення інших незаконних фінансових операцій.

Тобто, як в період мирного розвитку держави, так і в умовах правового режиму воєнного стану, реалізація заходів протидії неправомірній фінансово-економічній діяльності у контексті формування правомірної політики держави повинна реалізуватися через наукове осмислення напрямів системного посилення заходів державного фінансового моніторингу щодо суб'єктів господарсько-економічних відносин різних форм власності та організаційно-правових форм господарювання.

Наразі, різні організаційно-правові особливості функціонування фінансово-економічного механізму державного контролю у сфері захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки у частині запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, досліджені у працях багатьох вітчизняних фахівців у галузі адміністративного та фінансового права, економіки, державного управління, політології тощо таких як П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, Г. М. Бірюков, В. М. Бутузов, В. П. Головіна, Я. Б. Дроба, О. О. Дудоров, В. А. Журавель, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, В. В. Кузнецов, В. І. Курило, Н. М. Мироненко, В. В. Мушенков, С. І. Ніколаюк, М. Р. Піхоцька, А. В. Савченко, А. Г. Семчук, М. Н. Тесля, В. І. Шакур та інших.

Однак проблема удосконалення теоретико-правової складової сучасної парадигми державного фінансового моніторингу сучасного періоду суспільно-економічних відносин, на нашу думку, не знайшла в повній мірі свого належного закріплення у системі вітчизняного публічного адміністрування, а тому окремі складові частини такої парадигми потребують подальшого удосконалення.

**Метою** даної статті є спроба, за результатами теоретико-правового дослідження державного фінансового моніторингу як способу протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, надати пропозицій щодо удосконалення окремих теоретико-правових елементів механізму протидії зазначеним суспільно небезпечним (злочинним) діям, а також запропонувати внесення змін і доповнень до чинного законодавства щодо тлумачення основних категорій досліджуваної проблематики.

**Результати дослідження.** Дослідження теоретико-правового механізму державного фінансового моніторингу в цілому та окремих його складових елементів, на нашу думку, доцільно розпочати з аналізу існуючих у правовій науці доктринальних підходів до визначення та характеристики зазначеного поняття. Крім того, доцільно звернути також увагу на існуючі у правовій науці визначення такої суспільно-негативної категорії як «легалізація злочинних доходів». Отриманий науковий підсумок, в результаті аналізу причинно-наслідкового зв'язку між даними суспільно-правовими категоріями, дасть можливість сформулювати чітке уявлення про стан та перспективи формування адміністративно-правових інструментів протидії зазначеному суспільно небезпечному (караному) явищу суспільно-економічної дійсності.

Отже, аналіз певного масиву розвідок сучасної правової доктрини щодо наукового розуміння категорії «фінансовий моніторинг» дає можливість за критерієм визначення мети здійснення такого моніторингу, виділити дві наступні основні групи позицій.

Перша група позицій містить визначення щодо змісту (функціонального наповнення) такого виду державної діяльності. Зокрема, А. Клименко визначає фінансовий моніторинг як спеціальну форму державного фінансового контролю провідних показників фінансово-господарської діяльності в динамічних умовах функціонування [1, с. 103]. У свою чергу, А. П. Гаврилишин характеризує фінансовий моніторинг як сукупність заходів зі збирання та аналізу інформації про операції з грошима та/або іншим майном, що надходить від суб'єктів первинного фінансового моніторингу до суб'єктів державного фінансового моніторингу» [2, с. 67].

До другої групи позицій нами відносяться наукові позиції, які містять характеристики категорії «фінансовий моніторинг», що пов'язані безпосередньо з впливом такого моніторингу на стан протидії легалізації незаконних доходів. Зокрема, Н. В. Москаленко характеризує фінансовий моніторинг як постійний контроль за фінансовим станом господарюючого суб'єкта, деталізуючи зазначену катего-

рію як сукупність методів з протидії та запобігання легалізації коштів, які мають сумнівне походження [3, с. 5]. Досліджуючи фінансові відносини у сфері банківської діяльності, С. В. Діденко визначає фінансовий моніторинг як систему функціонування механізму організаційно-правових заходів суб'єктів державного та первинного рівня фінансового моніторингу, спрямованих на захист банківського сектору від впливу негативних проявів економічних відносин в основі запобігання легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом» [4, с. 122].

З метою продовження комплексної теоретико-правової характеристики фінансового моніторингу як способу протидії незаконній легалізації доходів, звернемо увагу на існуючі доктринальні позиції в правовій науці щодо категорії легалізації злочинних доходів. Зокрема, П. П. Андрушко розуміє під «відмиванням (легалізацією) злочинних доходів» – процес, при якому «брудні» кошти (звичай готівка), одержані в ході злочинної діяльності, пропускаються через банківську систему таким чином, що перетворюються на «чисті» кошти, тобто вони виглядають законними, у зв'язку з чим не можливо визначити особу, котра стала ініціатором угоди, а також і неможливо довести злочинне походження цих коштів [5, с. 340].

Подібної позиції дотримуються інші вітчизняні науковці-правники О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, вважаючи, що легалізацією незаконних доходів є умисне приховування їхнього походження шляхом спотворення інформації про справжній характер доходів, джерело, місцезнаходження, право власності на доходи чи інші права на них, укладання угод з незаконними доходами з метою подальшого їхнього введення в юридично легальному (легітимному) вигляді в різних формах (придбання рухомого або нерухомого майна, інвестування в легальну економічну діяльність) в офіційний економічний кругообіг [6, с. 90].

В. І. Курило, В. В. Мушенков, О. С. Риженко під легалізацією неправомірно одержаних доходів у процесі ухилення від оподаткування, розуміють вчинення дій, спрямованих на приховування чи маскування об'єкта оподаткування, в результаті якого у розпорядженні платника податків акумулюються кошти незаконного походження. Набуття, володіння або використання таких коштів або іншого майна є неправомірним, а неплатник податку повинен усвідомлювати, що дані кошти є власністю (доходами) держави чи територіальної громади [7, с. 99].

Досліджуючи адміністративно-правове регулювання відносин внесення суб'єктами публічного адміністрування недостовірних відомостей про свій майновий стан та при заповненні декларацій про доходи, окремі вітчизняні науковці надають комплексну кваліфікуючу ознаку такому неправомірному діянню, визначаючи його як корупційне правопорушення, яке пов'язане також з легалізацією незаконних доходів. Тобто науковцями-правниками вбачається у таких діях умисне приховування походження власних доходів шляхом приховування інформації про справжній обсяг доходів, джерело їх походження, місцезнаходження, право власності на доходи тощо [8, с. 287].

Здійснивши аналіз запропонованих вище та інших позицій науковців, нами пропонується під поняттям легалізації незаконних доходів розуміти окремих напрямом протиправної суспільно-економічної діяльності, яка вчиняється з прагненням, насамперед, отримати певну фінансову, майнову чи немайнову вигоду, а доходи, одержані у результаті організованої злочинної діяльності, націлені на певний тип економічних відносин, з метою надання таким добуванням вигоди, яка в кінцевому результаті буде існувати у законній формі та реалізуватися за допомогою легальних методів у фінансово-економічній системі держави.

Проведені авторські дослідження дали можливість визначити та згрупувати у єдину систему існуючі в фінансово-економічних відносинах України основні способи

з легалізації злочинних доходів, до яких, за нашим переконанням можна віднести: 1) проведення різного роду дій щодо приховування нелегального джерела походження доходів; 2) створення механізмів та способів трансформування незаконних способів одержання доходів у законний спосіб; 3) приховування та мінімізація неправомірної фінансової діяльності осіб, які одержують незаконні доходи та/або здійснюють комплексний процес «відмивання» неправомірних фінансових накопичень у вигляді доходів; 4) ухилення, а у «окремих випадках і уникнення та мінімізацію від сплати загальнодержавних та місцевих податків і зборів [9, с. 50]; 5) забезпечення зручного та оперативного доступу до можливостей переміщення доходів, одержаних з нелегальних джерел, через банківські та інші види фінансово-кредитних установ; 6) формування умов для безпечного використання коштів, отриманих злочинним шляхом; 7) створення та закріплення на рівні підзаконних нормативно-правових актів умов для безпечного інвестування коштів отриманих злочинним шляхом в легальне підприємницьке (виробничо-господарське) середовище.

Характеризуючи причинно-наслідковий зв'язок між категоріями «державний фінансовий моніторинг» та «легалізація злочинних доходів», приходимо до узагальнення про те, що каральне втручання держави у процес зазначеної вище легалізації доходів може здійснюватися у результаті проведення заходів державного фінансового моніторингу, наслідками якого можуть стати: 1) накладання арешту на майно суб'єктів протиправної діяльності чи конфіскація такого майна; 2) донарахування сум платежів по загальнодержавних і місцевих податках та зборах та/або по загальнообов'язковим неподатковим платежам з одночасним накладенням штрафних (фінансових) санкцій; 3) вилучення неправомірно одержаних доходів у вигляді грошових, матеріальних чи нематеріальних активів тощо.

Проведені дослідження у царині функціонування сучасного державного фінансово-економічного механізму дають підстави зазначити, що відмивання доходів незаконного походження негативно впливає на функціонування законних (легальних) суб'єктів підприємницької діяльності. Проведені авторські дослідження також дають можливість визначити ризики негативного впливу суб'єктів-відмивачів доходів незаконного походження на діяльність суб'єктів правомірної підприємницької діяльності: 1) створення стереотипу обтяження фінансових відносин додатковими витратами (незаконні (корупційні) виплати посадовим особам публічної адміністрації); 2) деформація природних структурних змін в економіці як процес спотворення цільового впливу органів публічної адміністрації на економічний розвиток, оскільки сприяє направленню грошових коштів не на створення соціально корисних об'єктів, а на вилучення надприбутків за допомогою економічної діяльності, за котру передбачене державою покарання.

Здійснивши аналіз позицій наукової правової доктрини та окресливши авторську позицію до визначення категорії «легалізація незаконних доходів», описавши наслідки державного впливу на неправомірну діяльність у сфері фінансових відносин, обґрунтувавши ризики негативного впливу злочинних суб'єктів на діяльність правомірних суб'єктів, вважаємо, що зазначені вище нами категорії повинні скласти ідейно-правову основу внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 № 361-IX [10].

Зокрема, пропонуване нами удосконалення стосується визначення категорії «державний фінансовий моніторинг», яке у нашому розумінні повинно визначатися

наступним чином: сукупність заходів, що вживаються його суб'єктами і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та/або фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та/або з іншими незаконними фінансовими операціями, заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України та інших заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії [9], захисту правомірних суб'єктів підприємницької діяльності від неправомірних посягань та конкурентних дій з боку правопорушників, а також наслідками фінансового моніторингу повинні бути: 1) накладання арешту на майно суб'єктів протиправної діяльності чи конфіскація такого майна; 2) донарахування сум платежів по загальнодержавних і місцевих податках та зборах та/або по загальнообов'язковим неподатковим платежам з одночасним накладенням штрафних (фінансових) санкцій; 3) вилучення неправомірно одержаних доходів у вигляді грошових, матеріальних чи нематеріальних активів тощо.

**Висновки.** Суспільна небезпека досліджуваного нами прояву злочинної діяльності, насамперед, полягає в тому, що легалізація неправомірних доходів відбувається на базі доходів, одержаних у результаті цієї діяльності, котра є дуже небезпечною для населення держави. Легалізація одержаних від такої діяльності доходів дозволяє усе більше розширювати розмах протиправних діянь та посилювати ступінь збитку, який завдається інтересам суспільства. Тобто така легалізація може визначатися як система постійно повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій з доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг та для подальшого здійснення організованої злочинної діяльності, корупції тощо.

За своєю суспільною сутністю державний фінансовий моніторинг є сукупністю дій, спрямованих на протидію та запобігання діяльності суб'єкта легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом для встановлення належних умов для функціонування усіх учасників суспільних відносин. Фінансовий контроль як нормативно визначений процес мінімізації та протидії таким явищами повинен бути спрямованим на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки.

Основними завданнями органів публічної влади у процесі удосконалення правового механізму фінансового моніторингу повинно стати: ефективне обмеження доступу до фінансової системи осіб, які здійснюють легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом; розширення можливостей державних органів щодо виявлення суб'єктів-ініціаторів здійснення легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом; посилення та вдосконалення порядку здійснення заходів щодо запобігання легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, для фінансово-кредитних установ.

Перспективою подальших досліджень у царині застосування заходів державного фінансового моніторингу є напрацювання та прийняття законодавчих інструментів щодо: 1) посилення кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) незаконних грошей; 2) застосування системи адміністративних заходів, спрямованих на створення ефективної системи боротьби з досліджуваним суспільним негативним явищем відмиванням грошей; 3) активізації застосування заходів виявлення правопорушників та їх покарання за вчинення різного роду протиправних діянь, що передували процедурі легалізації (відмивання) доходів; 4) вчинення процесуальних дій щодо справ про виявлення доходів, отриманих злочинними шляхом та з фінансування зазначених дій.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко А. Фінансовий моніторинг – особлива форма фінансового контролю. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. №4. С.101–105.
2. Гаврилишин А. П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг». Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2008. 588 с.
3. Москаленко Н.В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1–7.
4. Діденко С.В. Оптимізація управління ризиками в системі фінансового моніторингу банку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. № 3. 2008. С. 128–131.
5. Андрушко П.П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності. К.: Юрінком Інтер, 2009. 342 с.
6. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва. К.: Атака, 2001. 608 с.
7. Курило В.І., Мушенко В.В., Риженко О.С. Податкові ризики сільськогосподарського виробництва в Україні: фінансово-правова характеристика: монографія; за заг. ред. В.І. Курила. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 191 с.
8. Kurylo, V., Mushenok V., Kholostenko, A., Mashevska, O., Sira, A. Inaccuracy of Information About the Property of the Subject of the Declaration as a Qualifying Feature of a Corruption-Related Offence. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. Volume 9. № 5 (2020). P. 281–292.
9. Курило В.І., Мушенко В.В. Значення місцевих податків у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Актуальні проблеми створення інтелектуальних і індустриальних парків: 36. матер. Всеукр. наук.-практ. конф.. Ред. кол. В.В. Галунько та ін. К.: «МП Леся», 2016., С. 49–51.
10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020, № 25, ст. 171.